

ПРЕДСТАВИ ЗА „ОТВЪДНОТО” НА БЪЛГАРИТЕ МОХАМЕДАНИ ОТ ТЕТЕВЕНСКО

Веселка Тончева

Институт за фолклор – БАН

В представите на ислямизираното население в Тетевенския Балкан (селата Глогово, Градешница, Галата и Кирчево) за „Оня свят”, душата и Бога (тъждествен на Природата) се открива специфичен синкретизъм на различни пластове – предхристиянски, християнски, ислямски. В религиозните интерпретации на тази конфесионално обособена група, формулировките за „отвъдното” са колкото атеистични, толкова и белязани от нормативната система на наслоилия се върху християнството ислям.

„Природата са дядо Аллах, дядо Боже и света Богородичка, които седят горе, ядат и пият и ни гледат какво правиме.”¹ От една страна, е налице християнският религиозен култ, продължител на старинната идея за сакралната същност на природата. От друга страна обаче, тя обединява персонифицираните религиозни представи за двете религии. Природната сила отхвърля конкретната религиозна диференциация („ама ние му викаме Аллах, а вие викате Господ. То е едно и също. Еднъ сила е горе, природна...”², но регулира реда и отношенията на различни нива: космическо, социално и пр.

Като тип наслоение и контаминиране може да се приеме прехвърлянето на функциите на орисницата като митичен персонаж към закрилницата на майчинството – св. Богородица – при определяне бъдещето на детето.

Според представите на българите мохамедани от Тетевенско, за определянето на понятията „реално” и „имагинерно” е значима симетрията на „позитивно” и „негативно”. Това е стар модел, който се открива още в православното християнство и богомилството. От двете ангелчета ”мелекета” (мн.ч. от араб. дума за ангел – „мелеке”), които съпътстват човека в земния му живот и водят статистика за него, на „дясното” съответства Доброто, а на „лявото” – Лошото. Моделът е натоварен със социорегулативен смисъл, но същевременно е и посредник между двата свята. Представите за греха са непосредствено и устойчиво свързани с общата представа за ситуиране в йерархията на „отвъдното” (налице е и пространствена представа).

Парадигмата на инобитието се основава също на модел на опозиция – „Дженнет” – „Джехенем” (от араб. думи за Рай и Ад). В представите на българите мохамедани „Пъкля”, който също е на небето, е мястото, където грешниците врят в катран, изкупвайки греховете си. С регулиращото и социорганизиращото си значение този двуполусен модел играе ролята на коректив в поведението на човека като част от общността.

Преминаването в „отвъдното” е свързано с преминаване на река по мост, тънък като косъм – митологема с дохристиянски произход, но присъстваща и в християнството, и в исляма. Белег на „Оня свят”, респ. Рая, е изобилието („има сичко”), което вероятно е отпечатък на водещата за традиционното общество от аграрен тип идея за плодородието, която има всеобхватен характер.

В схващанията за душата (като абстрактна субстанция) и мястото ѝ в общата концептуална представа за живота и смъртта, тя не се отъждествява с човека. Налице е семантично разминаване – тя е по-скоро еманация на човека и, отделяйки се от него, има собствено битие. Душата е „воздух”, „тя оди навсякъде”, тя е динамична, подвижна и независеща от ограниченията на хронотопа. Мястото, на което пребивават живите и умрелите, респ. душите им, е поминалната трапеза. На съзнателно търсеното общуване с душите вероятно са подчинени следните практики в Тетевенско – да се оставя врата на къщата отворена след погребението; да се пали свещ, за да не се лута душата; да се

пускат оризови зрънца по пътя от гробищата до дома. Но контакт с душите е възможно да се осъществи само в съня.

У българите мохамедани е налице диференцирана представа за тленността на тялото и нетленния характер на душата, която е „сянка”. Душите се вадят от тялото от Азрет Али – действителна фигура, заимствана от каноничния ислям (Хазрети Али – Али ибн Абу Талиб (602-661), тъждествена на християнския „душовадник” Архангел Михаил, но натоварена с негативно съдържание, вероятно плод на митологични представи.

Един от акцентите в представата за душата е задължителното пазене на мъртвеца „да не го прескочи котка”, тъй като в противен случай „са изтравява, вампирясва” или „ша оди шаитин – ша тропа, ша плаши ората”.

Функционалната и семантична натовареност на акта на „очистване” на душата от натрупаните в усещанията съответни „нечисти” впечатления преди влизане в гробищата се определя от представата за сакралното място, обитавано от мъртвите и преминаването на своеобразна граница.

Образността на митотворческото съзнание, духовните измерения и категории на християнството, както и нормативната система на по-късно наслоилата се ислямска религия намират пряк или косвен израз в трансцендентните представи на ислямизираното население. Мирогледната основа на тези представи съдържа данни за единството на християнското и мохамеданското във фолклорната менталност на българите мохамедани в Тетевенско.

БЕЛЕЖКИ

1. Георгиева, Цв. Наблюдения от една студентска етнологка експедиция в Тетевенско и Ловешко. В: сп. Българска етнография, кн. 6, 1993, 156-157.

2. Материалът, върху който се базира настоящето изложение има два източника: **1. Архив на Асоциация за антропология, етнология и фолклористика „Онгъл”.** Село Галата, Тетевенско. Зап. Ива Филипова, Силвия Генова и Мая Косева през м. февруари 1996 г.; **2. Личен архив на Веселка Тончева.** Села Глогово, Градешница, Галата и Кирчево. Зап. автора през м. юли-август 1997-1998 г.